

University of Groningen

Methoden en technieken voor de juridische wetenschap

Winter, Heinrich

Published in:
Recht der Werkelijkheid

DOI:
[10.5553/RdW/138064242017038003008](https://doi.org/10.5553/RdW/138064242017038003008)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Final author's version (accepted by publisher, after peer review)

Publication date:
2017

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Winter, H. (2017). Methoden en technieken voor de juridische wetenschap. *Recht der Werkelijkheid*, 38(3), 58-62. <https://doi.org/10.5553/RdW/138064242017038003008>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Methoden en technieken voor de juridische wetenschap

Frans L. Leeuw and Hans Schmeets, *Empirical Legal Research. A Guidance Book for Lawyers, Legislators and Regulators*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2016, 328 pagina's; isbn 978 1 78254 939 0; £76,50; ook als paperback, isbn: 978 1 78254 940 6, £23,96.

1 Al in de jaren zeventig van de vorige eeuw zag Michiel Scheltema, in Groningen lange tijd hoogleraar Bestuursrecht en de geestelijk vader van de Algemene wet bestuursrecht, het belang van de empirische bestudering van het recht. Scheltema haalde Marten Oosting, de latere Nationale ombudsman, naar Groningen, eerst als lector en vervolgens als hoogleraar Bestuurskunde. Ook de onlangs overleden rechtssocioloog John Griffiths kwam in die jaren naar Groningen. Scheltema en Oosting zorgden voor de ontwikkeling van een nieuwe opleiding aan de juridische faculteit in Groningen, Juridische Bestuurswetenschappen.¹ En in die context kwam een stroom empirisch onderzoek naar de grondslagen van het bestuursrecht tot stand. Daarnaast verrichtten de Groningers onder meer evaluatieonderzoek, rechtsvergelijkend onderzoek met een empirische component en onderzoek op het vlak van bestuurlijke organisatie. Inmiddels is het bijna vanzelfsprekend dat juristen belangstelling hebben voor de feitelijke werkelijkheid in de wereld om hen heen en niet alleen voor het juridisch discours.

2 Maar hoe voer je empirisch-juridisch onderzoek precies uit? In dit 'guidance book' wordt voor het eerst het speelveld van empirisch-juridisch onderzoek vanuit een Nederlands perspectief afgebakend. Het boek maakt in hoofdstuk 1 duidelijk wat precies het object is van *Empirical Legal Research* (ELR): niet alleen wetgeving, maar ook de werking van contracten, private regulering en ondernemingscodes. Naast onderzoek naar normstelling gaat ELR ook over de systematische verzameling van informatie en de analyse daarvan volgens algemeen geaccepteerde methoden. Het boek maakt duidelijk dat ELR behalve over regulering ook gaat over het functioneren van organisaties (beroepsgroepen, rechterlijke macht, OM etc) en andere instituties in het juridische veld.

3 Theorieën en met behulp daarvan, het zoeken naar verklaringen, moeten volgens de auteurs centraal staan bij ELR. Hoe kan het dat een bepaald regelgevend arrangement niet functioneert? Hoe moeten we het gebrek aan naleving van regels begrijpen? De empirische cyclus is het uitgangspunt voor de structuur van het boek. Het boek begint in hoofdstuk 2 – met de grappige titel, 'Roots of empirical legal research: a concise history in twenty and a quarter pages' – er staan overigens wel meer van dit soort kwinkslagen in het boek – met een historisch overzicht. Verschillende bronnen worden besproken. Waar haalt ELR z'n kennis vandaan? De auteurs wijzen op disciplines als de criminologie, de rechtssociologie, de rechtspsychologie, de rechtsantropologie en de rechtseconomie. Een nieuwe bron voor ELR op het terrein van het privaatrecht is de civilologie. Die tak van wetenschap doet naar een vrij vertaald citaat van Willem van Boom voor het privaatrecht hetzelfde als de criminologie doet voor het strafrecht (en de bestuurskunde voor het bestuursrecht): reflecteren op de functie daarvan op basis van feiten en niet alleen op basis van plausibele argumenten. Dus niet alleen vragen over casuïstiek, maar ook empirische en normatieve vragen doen er toe: 'werkt de wet (contract, instelling) volgens plan', 'wat kost het', 'kan het beter en hoe dan?'.¹

4 In hoofdstuk 3, dat gaat over onderzoeksvragen, wordt een aantal typen vragen onderscheiden: beschrijvende vragen, verklarende (causale) vragen, normatieve vragen,

¹ De auteur van deze bespreking is hoogleraar Bestuurskunde aan de faculteit Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen en verantwoordelijk voor deze opleiding die nu Juridische Bestuurskunde heet.

evaluatieve vragen (te onderscheiden in ex ante, effectiviteitsvragen en uitvoeringsonderzoek) en ontwerp-georiënteerde onderzoeksvragen. Niet alleen deze typologie wordt ontwikkeld, ook een aantal standaardfouten bij het formuleren van onderzoeksvragen wordt besproken. Een daarvan is het bestuderen van problemen die niet scherp zijn omschreven; een ander het formuleren van onjuiste of onnauwkeurige vragen. Mooi vind ik de checklist die aan het eind van dit – en elk – hoofdstuk wordt gegeven. Ik noem een paar punten daaruit: 1) besteed bij het formuleren van de vraag aandacht aan wat al bekend is; 2) wees precies in reikwijdte, formulering van definities, het tijdpad, de eenheid van analyse etc. 3) word je geïnspireerd door de vraag, is die relevant voor anderen, leidt het ergens toe, en 4) welke informatie heb je nodig om de vraag te beantwoorden en zijn die bronnen beschikbaar?

5 Vaak wordt beweerd dat theorie iets voor academici is en leuk voor een regenachtige vrijdagmiddag, nog vaker dat theorie niet serieus genomen hoeft te worden, omdat die alleen *theoretisch* relevant is. Theorie staat ook in ELR niet hoog in aanzien. In dit boek wel. Praktijk zonder theorie is blind, aldus de auteurs. Overal waar regelgeving, contracten, instituties een rol spelen, zijn aannames over hun werking niet ver weg. In evaluatieonderzoek spreken we over veronderstellingen over mechanismen die interventies hun werk laten doen. Een op dergelijke aannames gefundeerde beleidstheorie heet een theorie met een kleine t, gesteld naast wetenschappelijke, verklarende theorieën, theorieën met een grote T. In het boek staan daarbij vragen centraal als ‘zijn verklarende en beleidstheorieën relevant voor alle onderzoekstypen?’, ‘wat zijn mechanismen?’, ‘hoe kunnen theorieën worden getest?’ Het boek besteedt ruimschoots aandacht aan de vraag wat mechanismen zijn. In het Interventie-Context-Mechanisme-Outcome (ICMO-)model, zijn mechanismen causaal verbonden series van gebeurtenissen die zich onder bepaalde omstandigheden (context) voordoen en die tot een bepaalde uitkomst (outcome) leiden. Mechanismen verklaren dus hoe door bepaalde tussenstappen en onder bepaalde condities een bepaalde outcome wordt gerealiseerd. Er zijn verschillende typen zoals situationele mechanismen, bijvoorbeeld het ‘gelegenheidsmechanisme’: hoe meer gelegenheid er wordt geboden voor criminaliteit, hoe groter de kans dat misdrijven plaats vinden. Een ander type is het transformationele mechanisme dat van micro naar macro niveau functioneren: hoe kan het gedrag van een aantal individuen op macro niveau uitkomsten genereren? Het ‘bandwagon’ mechanisme of ‘group think’, worden hier genoemd. Uiteraard wordt in deze context ook ‘het bootje van Coleman’ besproken. In hoofdstuk 4 wordt een mooi overzicht gegeven van verklarende theorieën die in ELR vaak aan de orde zijn: de transactiekosten-theorie, de procedurele rechtvaardigheidstheorie, de voor toezichthouders bekende ‘regulatory pyramid theory’ en de theorie over ‘naming, blaming and claiming’. De theorie van procedurele rechtvaardigheid helpt om te begrijpen dat rechtszoekenden bepaalde uitkomsten van juridische procedures accepteren, ook wanneer ze niet krijgen wat ze willen. In handhavingsonderzoek vindt Braithwaite’s theorie van ‘responsive regulation’ vaak toepassing, evenals Valery Braithwaite’s ‘motivational postures’ waarin de sociale afstand tussen gereguleerde en de normsteller aan de orde is en het gaat over begrippen als verbondenheid, overgave, weerstand, onthechting en omzeiling

6 Hoofdstuk 5 gaat over research reviews en syntheses. Hier worden de Cochrane Collaboration, de Campbell Collaboration en andere meta-evaluaties genoemd, die voor onderzoekers – ook buiten het domein van ELR als ik het goed zie – zinvol kunnen zijn en als een verfijnde vorm van literatuurstudie kunnen gelden. In het boek staat het voorbeeld van een systematische review van onderzoek naar aangekondigde en niet-aangekondigde

inspecties. Waarom is dit nuttig? Omdat veel al is onderzocht en het in algemene zin beter is op die kennis voort te borduren en het in het bijzonder een individuele onderzoeker in een volgend project inhoudelijk verder kan helpen. Ik heb zelf in 2010 zo'n onderzoeksreview opgesteld van onderzoek naar 'effecten van toezicht'. Ik merkte dat de uitkomsten van zo'n gestapelde analyse van duidelijk meerwaarde hebben voor de toezichtspraktijk.

7 Hoofdstuk 6 betreft onderzoeksdesigns. Hier komen de bekende onderzoeksdesigns voorbij zoals experimenteel, quasi-experimenteel, longitudinaal, vergelijkend en case study onderzoek, maar ook Delphi-onderzoek, secundaire analyse en actieonderzoek. Alle onderzoeksdesigns worden met voorbeelden in tekstboxen geïllustreerd. Die voorbeelden gaan ook over toezicht: vermindert hot-spot policing gebaseerd op een quasi-experimenteel design met behulp van grote databases de omvang van de criminaliteit? Een casestudy onderzoek (Van Erp, 2010) naar het effect van 'naming' (regulatory disclosure of names) op het gedrag van ondernemingen op het terrein van het financieel toezicht, is een ander voorbeeld. Het boek geeft een checklist waar onderzoekers op moeten letten bij de keuze van een onderzoeksdesign met eisen als interne validiteit, externe validiteit, descriptieve validiteit, de passendheid van het design bij het te onderzoeken probleem, de relatie met de theorie en ethische aspecten. De boodschap van de auteurs is: de keuze van een onderzoeksdesign staat de onderzoeker niet volledig vrij. De kenmerken van het probleem, de rol van de theorie en methodologische criteria helpen de onderzoeker bij het maken van die keuze. Een tip daarbij is wel aardig om te noemen: 'go for the best', maar als dat praktisch niet haalbaar is, verlaag stapsgewijs de ambitie; van causaliteit, naar attributie, naar contributie, naar stapsgewijze uitsluiting van rivaliserende verklaringen.

8 De daaropvolgende hoofdstukken 7 en 8 gaan over dataverzameling en -analyse. Hier heeft het boek wat mij betreft een vernieuwende bijdrage waar het onderscheid maakt tussen methoden van gegevensvergaring: bestaande data ('stored data'), primaire data en Big Data. Open databronnen worden dikwijls genegeerd als het gaat om het uitvoeren van onderzoek, maar het aantal beschikbare, reeds verzamelde data, neemt snel toe. Te noemen zijn het CBS, de Wereldbank, het IMF, Eurostat etc. In Nederland beschikken de sociale wetenschappen over DANS, het digitale archief met een groot reservoir aan onderzoeksdata. Genoemd wordt de Stanford Law Faculty met een data-archief ('clearinghouse') over intellectuele eigendom. Het WODC verzamelt veel data over de toepassing van het strafrecht.

Het aantal registraties, datawarehouses en archieven waar data zijn opgeslagen neemt snel toe. Ik sla de methoden van verzameling van primaire data even over – de belangrijkste waarschuwing op dat punt in het boek is: denk goed na of het wel nodig is die informatie zelf te verzamelen, want veel is al bekend – en ga naar de Big Data. Ik haal Bail, 2014, aan: "more data were accumulated in 2002 than in all previous years of human history combined. By 2011, the amount of data collected prior to 2002 was being collected every two days". Big Data zijn: logs van apparaten, zoals mobiele telefoons, banktransacties, verkeersbewegingen, social media, satellietbeelden en data in e-mails, weblogs etc. Maar ook: digitaliseren van bestaande juridische documenten, zoals video's, geluidsopnamen, foto's, archieven en gezondheidsrapporten. In Amsterdam is de politie ver met predictive policing, het Criminaliteits Anticipatie Systeem: op basis van cijfers die bekend zijn over misdrijven die in de stad worden gepleegd, maakt men een analyse van de hotspots en concentreert daarop de surveillance en met name ook de proactieve inzet in de richting van de bevolking. Resultaat: het aantal woninginbraken daalt mede daardoor gestaag. Wanneer je werkt met Big Data, moet je je bewust zijn van de beperkingen, maar is transparantie ook

een belangrijke eis: het vastleggen van je handelingen maakt herhaalbaarheid mogelijk en kan integriteitsproblemen helpen voorkomen.

9 Het negende hoofdstuk gaat over het gebruik van onderzoek. Het uitvoeren van goed onderzoek is een ding, de resultaten daarvan ten goede laten komen aan de gebruikers en de opdrachtgever is iets anders. Dat is zeker bij empirisch-juridisch onderzoek niet vanzelfsprekend. Dat kan te maken hebben met het feit dat empirisch-juridisch onderzoek regelmatig leidt tot kritiek op de logica achter juridische regelingen, praktijken en posities, wat van de onderzoeker die met deze 'reality check' op de proppen komt een niet altijd welkome gast maakt. Soms is de boodschap te complex en kunnen juristen en wetgevers die niet goed in actie omzetten. De vertaling van de bevindingen is cruciaal. Het slothoofdstuk stelt de vraag of ELR booming business is; het antwoord is dat ELR inderdaad bloeit. Een aantal redenen wordt opgevoerd zoals dat transparantie en verantwoording ook de juridische wereld zijn binnengedrongen. Daarnaast wordt gesteld dat de groei van het aantal regelingen als vanzelf de vraag naar de effectiviteit daarvan oproept. En uiteraard zijn technologische ontwikkelingen ook relevant: innovatie op het terrein van dataverzameling en -analyse verruimt de mogelijkheden voor het doen van onderzoek.

10 Wat is de meerwaarde van dit boek? Om te beginnen is uit het voorgaande duidelijk geworden dat het gaat over de empirische cyclus bij het doen van onderzoek, van het omschrijven van het te onderzoeken probleem tot het hanteren van vruchtbare theorieën in dat verband, het opzetten van het onderzoek en de keuze van methoden van dataverzameling en -analyse. Dat oogt nog vrij klassiek. Vernieuwend is dat die empirische cyclus wordt toegepast op onderzoek naar vragen uit de juridische wereld, over de werking van het recht, de gelding van contracten en het functioneren van instituties. Daarmee is het boek vooral ook een relevante bijdrage aan onderzoekers in het juridische domein, die voorheen hun onderzoeksvragen met methoden van juridisch onderzoek te lijf gingen. De meerwaarde van dit boek boven een meer klassiek methodenboek is dat het ritselt van de voorbeelden over empirisch-juridisch onderzoek van over de hele wereld. Een bijzondere plaats daarbinnen is er voor evaluatieonderzoek en voor onderzoek naar toezicht en rechtshandhaving. In de tweede plaats biedt het boek echt nieuwe inzichten waar het gaat over data-verzameling en -analyse. Veel van wat al bekend is wordt daar heel verdienstelijk op een rijtje gezet en door de koppeling aan voorbeelden uit het domein van ELR wordt de toepassing van Big Data en het gebruik van bestaande data uit 'data warehouses' en 'clearing houses' hanteerbaar gemaakt. Wat ook goed is aan het boek is dat de gebruiker aan het eind van elk hoofdstuk – dus over elke stap in de empirische cyclus – een handreiking krijgt voorgeschoteld met tips over de toepassing van de inzichten in de eigen praktijk.

Maar er is ook kritiek mogelijk. In de eerste plaats, het boek lijkt soms een beetje op een omgevallen boekenkast. Het is een bijzonder 'rijk', maar soms ook een tikkeltje vermoeiend betoog. Het geeft veel handreikingen voor verder lezen en nadere inspiratie, maar het nadeel is dat je je er als lezer die snel op zoek is naar de kern soms wel wat doorheen moet worstelen. De vele voorbeelden, tekstboxen en opsommingen van handreikingen vergoeden overigens veel.

Een tweede kanttekening betreft een onderwerp dat niet wordt aangesneden, maar waar veel empirisch-juridisch onderzoekers wel tegen aan lopen: de samenwerking met juristen in concrete projecten. Wat in die samenwerking vaak opvalt zijn de uiteenlopende werkwijzen van juridisch onderzoekers en empirisch onderzoekers. Grofweg: empirisch onderzoekers werken inderdaad volgens de empirische cyclus, wat het onderzoeksproces

een lineaire aangelegenheid maakt. Van de probleemformulering naar het ontwerp van een design, naar de toepassing van theorieën en zo voort tot en met analyse van de verzamelde gegevens en het trekken van conclusies. Juridisch onderzoekers volgen een geheel andere, hermeneutische logica: daarbij gaat het om interpretatie, om teksten, om vergelijkingen en om een beweging van een concreet, casuïstisch niveau naar een algemeen, meer abstract niveau en omgekeerd en weer terug. Die logica is een veel minder duidelijk planmatige. De consequentie daarvan is dat die uiteenlopende werkwijzen niet vanzelf op elkaar aansluiten en dat is ingewikkeld want samenwerking is in multidisciplinair onderzoek nu juist wel noodzakelijk. In een samenwerking moeten de empirisch onderzoekers begrijpen wat de strekking is van de juridische teksten die ze onderzoeken. De juristen moeten als het ware de beleidstheorie uitschrijven voor de onderzoekers. Elementen als tijd en volgorde spelen dus een rol. Ik heb het helaas meegemaakt dat het empirisch onderzoek al op weg was, terwijl de juristen nog de daarvoor noodzakelijke bouwstenen moesten aanleveren. Aan dit vraagstuk besteedt het boek geen aandacht. Het lijkt me iets voor een tweede druk.

Heinrich Winter